

УДК 94:173.4+173.2](477.4)"18/19"

DOI <https://doi.org/10.35433/history.112093>

Черноліхов Сергій,
здобувач ступеня доктора філософії
кафедри історії України
Житомирського державного
університету імені Івана Франка
chernsergey340@gmail.com

ДІТОЗГУБНИЦТВО ЯК НАСЛІДОК ПОЗАШЛЮБНИХ СТОСУНКІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ТРАДИЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. (НА ПРИКЛАДІ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ)

Анотація

Метою роботи є дослідження явища дітозгубництва як наслідок позашлюбних стосунків; воно спрямоване на реконструкцію суспільного уявлення про позашлюбне материнство і виявлення причин поширеності девіантних форм жіночої поведінки, які призводили до смерті небажаної дитини. **Методологія дослідження** базується на методах соціальної історії, жіночих студій, історії повсякдення, що дозволяє висвітлити особливості досліджуваної проблематики. **Наукова новизна** полягає у виявленні взаємозв'язку між явищем дітозгубництва та наслідками позашлюбних стосунків у контексті регіональних особливостей Правобережної України ХІХ ст., а також у введенні до наукового обігу раніше не опублікованих джерел. **Висновки.** Позашлюбні стосунки не були абсолютно заборонені в українському традиційному суспільстві та перебували під впливом подвійної моралі: зокрема, у традиційній культурі толерувались дошлюбні стосунки під час вечорниць, але народження дітей мало відбуватися лише у шлюбі. Найпоширенішими причинами вступу жінок у позашлюбні інтимні стосунки були обіцянки чоловіків одружитися, а також прагнення самих жінок підвищити шанси на одруження та покращення матеріального становища. Однак після настання вагітності, чоловіки часто відмовлялися від відповідальності. Найбільш вразливими категоріями жіноцтва виявилися молоді дівчата, вдови, солдатики, формально одружені жінки, які під впливом страху та сорому перед громадою приховували свою вагітність, не зверталися за допомогою під час пологів, що призвело до поширення дітозгубництва. Крім цього, дітозгубництво постає як одна з форм приховування небажаного материнства, поряд з абортами, дітовбивствами та залишенням новонароджених. Таким чином, усі форми девіантної поведінки, спрямованої проти життя дитини, свідчать, що позашлюбні стосунки не були рідкісним явищем в українському суспільстві, проте суворі моральні приписи змушували жінок приховувати наслідки такої інтимної свободи ціною дитячого життя.

Ключові слова: дітозгубництво, дітовбивство, громадський контроль, жінка, модерний період, незаконароджені діти, позашлюбне материнство, Правобережна Україна, Житомирський окружний суд, Волинська губернія.

Постановка проблеми. Наслідком реалізації реформ у 60-70-х рр. XIX ст. стала поступова суспільна, аграрна, урбанізаційна модернізація, зміни в соціальній структурі та зростанні ролі інститутів влади, зокрема, судової у регулюванні суспільної поведінки. Попри те, що у правовому полі імперського законодавства позашлюбні стосунки не були заборонені, однак, як і у попередні історичні періоди, приватна сфера продовжувала регулюватися через суспільні норми, мораль, релігію, традиції, дотримання яких вимагала громада. У цьому контексті актуалізувалася проблема дітозгубництва та інших девіантних форм поведінки жінки проти життя своєї дитини, яка виникала у зв'язку із соціальним тиском, страхом та осудом з боку громади за позашлюбне материнство. Зокрема, дітовбивство та дітозгубництво стали головними «жіночими» злочинами ранньомодерного та модерного періоду. Головна відмінність цих понять полягала у методах вчинення злочину проти життя дитини. Імперське законодавство трактувало дітовбивство як активні та свідомі дії жінки проти життя дитини, що відповідало покаранню за ст. 1451 Уложення про покарання кримінальні та виправні (1885 р.), та передбачало пом'якшення, у випадку вбивства незакононародженої дитини незаміжньою жінкою (Уложення, 1885, с. 504-505). Дітозгубництво набуло більших масштабів, оскільки страх та сором спонукав жінок робити вчинки, які призводили до смерті дитини, часто у несвідомому стані. Судочинство у таких випадках спиралося на ст. 1460 Уложення про покарання кримінальні та виправні, що карала жінок за смерть незакононародженої дитини, внаслідок залишення її без післяпологової допомоги, та за приховування тіла мертвонародженої дитини, керуючись страхом та соромом (Уложення, 1885, с. 510). Законодавство передбачало доволі суворі вироки для обох видів злочину, однак в дійсності покарання за дітозгубництво було незначним, або ж взагалі відсутнім. Відповідно, дітозгубництво радше сприймалося не як злочин, а проступок.

Ставлення українського традиційного суспільства модерного періоду до позашлюбних стосунків характеризується подвійними стандартами, які співіснували до моменту надання їм публічності, зокрема на пізніх термінах вагітності. Оскільки тогочасні суспільні норми суворо регламентували статеві відносини, така поведінка сприймалася як моральна деградація, а позашлюбне материнство позбавляло жінку соціального статусу в громаді, відкидаючи її на маргінальні позиції, що фактично вирішувало долю незакононародженої дитини. Дітозгубництво у більшості випадків виступало не лише формою девіантної жіночої поведінки, а й проявом соціальної та психологічної уразливості, в умовах високих очікувань щодо дотримання гендерних ролей та традиційної моделі шлюбно-сімейних відносин.

З огляду на це, основним завданням розвідки є висвітлення проблеми позашлюбних стосунків крізь призму дітозгубництва. Особливий інтерес становить регіональний вимір дослідження, зокрема на Правобережній Україні, де імперські правові норми поєднувалися з впливом місцевих традицій та релігійної моралі, створюючи особливий соціокультурний вимір, в якому позашлюбне материнство набувало трагічного характеру.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Проблема позашлюбних стосунків та дітозгубництва на межі XIX–XX ст. залишається мало висвітленою у сучасній українській історіографії. Одним із перших українських істориків, хто звернувся до вивчення феномена дітозгубництва, був В. Маслійчук (Маслійчук, 2008). У своїй праці він ґрунтовно дослідив цю проблему в контексті ранньомодерного суспільства Лівобережної України та Слобожанщини. Значний вплив на формування модерних уявлень про позашлюбність мали практики ранньомодерного періоду. Так, О. Бороденко (Бороденко, 2020) аналізує шлюбно-сімейні моделі Лівобережної України, що допомагає зрозуміти соціальну структуру жіноцтва, в межах якої відбувалися випадки дітозгубництва. Окремі аспекти проблеми дослідження представлені в контексті жіночих студій. Зокрема, у працях О. Кісь (Кісь, 2012) та І. Ігнатенко (Ігнатенко, 2023) висвітлюється становище жінки в традиційному українському суспільстві, соціокультурні норми та стигматизація позашлюбної вагітності. Важливою, в контексті нашого дослідження, є стаття М. Кругляк (Кругляк, 2021), об'єктом дослідження якої обрана репресивна політика щодо жінок, які вдавалися до абортів, що дозволяє визначити практики приховування позашлюбної вагітності на ранніх термінах. Доповненням до вивчення сексуальності та шлюбно-сімейних норм також слугують праці польського історика Т. Вісліча (Вісліч, 2024) та української історикині С. Демчук (Демчук, 2023), які демонструють довготривалість моральних засад, що формували ставлення до позашлюбних зв'язків.

Метою роботи є дослідження явища дітозгубництва як наслідок позашлюбних стосунків, воно спрямоване на реконструкцію суспільного уявлення про позашлюбне материнство і виявлення причин поширеності девіантних форм жіночої поведінки, які призводили до смерті небажаної дитини.

Виклад основного матеріалу. Стигматизація позашлюбних стосунків та незаконнароджених дітей присутня у багатьох культурах зі стародавніх часів, зокрема незаміжніх матерів не допускали до суспільного життя, а їх дітей – до почесних професій. Оскільки християнство стало домінуючою релігією в Європі, його мораль відігравала помітну роль в державному управлінні та законодавстві. Християнська церква зробила позашлюбність злочином, який мав суворо каратися і супроводжуватися суспільним осудом. Всією територією Європи «занепалих жінок» били батогами та примушували до публічного покаяння (Obladen, 2016, с. 171).

Ранньосередньовічні твори вміщували керівництво з покарань за гріхи. За сексуальні стосунки незаміжної дівчини чи вдови, передбачався один рік покаяння, за умови грошової компенсації, чи три роки без неї (Демчук, 2023, с. 59). У ранньомодерний період у сільській місцевості самотніх жінок суворо карали за блуд, що могло включати тілесні покарання, штрафи, та вигнання з громади. Ще до середини XIX ст. за «розпусну» поведінку дівчат публічно соромили: натягували солом'яний хомут на шию, підв'язували вбрання солом'яними мотузками та водили селом, змушували мести вулиці, виконувати громадські роботи, навіть на батька дівчини натягували хомут та водили селом (Маслійчук, 2008, с. 11). На початку XVIII ст. на Волині за підозрою у дітозгубництві жінок переважно судили за «стародавнім звичаєм». Найпоширенішими формами покарання стали публічний осуд та вигнання з громади, зокрема, суд міг постановити публічне покаяння біля ганебного стовпа, тілесне покарання батогами, обрізання подолу сорочки і вигнання з міста (Левицький, 1889, с. 354, 358). Магдебурзьке право, яке діяло на Правобережній Україні у ранньомодерний період, позначилося особливою жорстокістю щодо самотніх жінок, запідозрених у позашлюбних стосунках або дітозгубництві. Існували різноманітні форми смертної кари, які перейшли з німецького права: відсікання голови мечем, поховання заживо, утоплення. Здебільшого, Правобережні магістрати користувалися звичаєвим правом, за яким, покарання ґрунтувалися на християнській моралі та споконвічній практиці публічного осуду, намагаючись уникати смертної кари. Згодом у модерному періоді простежується тенденція до скасування покарань за позашлюбні стосунки, та пом'якшення за дітозгубництво, як дії, спрямованої на приховування блуду.

У модерний практиках українського суспільства контроль за позашлюбними стосунками, особливо у сільській місцевості, перебував у компетенції громади. Імперське законодавство не передбачало кримінальної відповідальності за перелюб чи позашлюбні стосунки, окрім випадків незаконного вступу у шлюб, зокрема через примус. Суспільство прагнуло зберегти традиційний порядок, у якому шлюб слугував основним механізмом регулювання статевих відносин і забезпечення законності народження дітей. Незаміжні матері часто ставали об'єктом публічного засудження та дискримінації, що ще більше ускладнювало їхнє становище. Відповідно незаміжні жінки були найбільш вразливою категорією, які найчастіше фігурували у справах дітозгубництва.

Дошлюбні сексуальні практики в традиційному українському суспільстві не були під суворою заборобою, а навіть підтримувалися, як от форми інтимної взаємодії серед молоді (зокрема, «гра в притули», «секеляння» тощо). Так, існували дві невідповідні між собою моделі, за якими вимагалось (переважно від дівчат) дотримання «правильної»

дошлюбної поведінки, демонструючи скромність, покірність та цнотливість, а інша – заохочувала зібрання молоді на вечорницях, головною функцією яких був пошук шлюбного партнера.

Зібрання неодруженої, статевозрілої молоді, які отримали назву вечорниці, досвітки, вулиці, схвально сприймалися українським традиційним суспільством. Зазвичай вони відбувалися після завершення періоду активних сільськогосподарських робіт, тобто починалися зі свята Покрови (1 жовтня) і тривали до початку Великого посту (кінець лютого – березень). У весняно-літній період зібрання молоді мали більш неорганізований, вуличний характер. Згідно етнографічних матеріалів на вулицях: «все буває: співають, кричать, жартують...так гуляють кожен вечір до Вознесіння, а до Покрови збираються тільки на свята» (Ястребов, 1896, с. 119–120). З Покрови починалися зимові зібрання молоді, відомі як вечорниці або досвітки: «вечеряють всі разом і горілку п'ють, а коли доп'ють буває різне: і співають, і танцюють; так гуляють до опівночі. І таке «перевернути пекло» поки дівчата втомляться і починають парубків вмовляти лягати спати...» (Ястребов, 1896, с. 121). Насамперед вечорниці слугували місцем для соціалізації, реалізації шлюбної стратегії, закріплення гендерних ролей тощо. Суспільство визнавало вечорниці як спосіб безпечного дозвілля, що водночас сприяло процесу дорослішання.

Нерідко зібрання молоді сприймалися негативно, особливо з боку церкви, яка вважала їх аморальними, розпусними та джерелом злочинів. Церкву хвилювало те, що під час таких зібрань «творять блудні гріхи, розбещують дівчат, приживають незаконнароджених дітей та часто скоюють дітозгубництво» (Маркевич, 1884, с. 178). Реакція церкви була цілком передбачуваною, адже вечорниці/досвітки/вулиці сприймалися як небезпечна соціальна практика, що підривала християнську мораль, свідчила про розрив між повсякденними практиками і церковними канонами. Згідно з церковними уявленнями, сексуальність могла проявлятися виключно у шлюбі і лише з однією метою – народження дітей.

Ігровий контекст зібрань молоді нерідко набував інтимного забарвлення. Найчастіше саме на вечорницях дівчата отримували перший статевий досвід, що могло спричинити небажану вагітність. Отримані дослідниками дані свідчать, що дівчата, які ходили на вечорниці у 45% практикували дошлюбні статеві стосунки (Ігнатенко, 2023, с. 13). Толерування дошлюбної інтимності проявлялося до того моменту, поки дівчина не вагітніла. Позашлюбна вагітність перетворювала жінку на найбільш вразливу категорію жіноцтва, здатну під впливом страху та сорому йти на злочинні дії проти життя дитини. Тому становище, в яке потрапляли незаміжні жінки, внаслідок народження позашлюбної дитини, варте окремої уваги.

Соціальний статус матерів-одиначок або покриток, належав до девіантних категорій у традиційній українській культурі, що визначало специфіку ставлення до неї громади та стилю її життя. Сама назва «покритка» пов'язана з обрядом покривання голови хусткою, як це робили заміжні жінки, засвідчуючи перехід зі стану дівочтва. Як зазначає О. Кісь, покритки порушували гендерно нормативну програму та переходили до стану жіноцтва «неправильно», що робили їх становище у сільській громаді наближеним до маргінального. Окрім осуду, самотня мати отримувала і цілком реальні обмеження у спілкуванні та пересуванні. Така жінка уже не могла відвідувати вечорниці та одягатися як молоді дівчата, подекуди односельці дистанціювалися від неї, могли навіть не вітатися. Водночас практики фізичного покарання та вигнання за межі громади, що були розповсюджені у середньовіччі та ранньомодерний період, ставали рідкісним явищем (Кісь, 2012, с. 212-213). Покритку у селі фактично ізолювали від громади, і єдиним способом залишитися частиною соціуму було заміжжя, однак розраховувати на вдалий шлюб було марним, найчастіше одружувалися з вдівцем, чоловіком старшого віку. У місті матері-одиначки не зазнавали такого осуду через слабший контроль громади, також вони мали більше можливостей для пошуку партнера, таємного народження дітей і залишення їх у притулках. Саме тому, жінки, які проживали у містах, частіше вдавалися до підкидання своїх небажаних дітей, тоді як селянки схилилися до дітозгубництва.

Зміст судових справ окружних судів Правобережжя переконує, що дошлюбні стосунки молоді були зумовлені низкою причин, серед яких найчастіше зустрічається омана дівчини з боку хлопця, щоб схилити її до інтиму. Водночас, можемо припустити, що дівчата намагалися підвищити свої шанси на одруження, тому не наважувалися відмовляти. Так, у 1885 р. на лаві підсудних Київського окружного суду опинилася селянка Нестеренкова (19 років), яка через обіцянки партнера одружитися, підтримувала дошлюбні стосунки. Дівчину звинувачували в тому, що вона 29 грудня 1884 р. народила в клуні позашлюбну дитину і, керуючим соромом та страхом, придушила її своїм тілом. Сама ж Нестеренкова стверджувала, що не пам'ятає як народжувала, та чи була дитина живою, оскільки перебувала у несвідомому стані. Опритомнівши, вона побачила уже мертву дитину, загорнула її в солому та віднесла тіло до родички, яка й повідомила про те, що сталося, батьку, а той – уряднику. Після 5-хвилинного обговорення, присяжні засідателі виправдали дівчину (Киянин, 1885, с. 2). Обіцянки одружитися слугували вагомим аргументом підтримувати дошлюбні стосунки, однак після того, як жінка вагітніла, чоловік часто залишав її.

Інша досить показова судова справа розглядалася Житомирським окружним судом у 1897 р. проти селянки Гонткевич, у звинуваченні за

приховування мертвої дитини, керуючись соромом. Показово, що у своєму зверненні до суду, жінка просила викликати свідка – чоловіка, з яким прижила позашлюбну дитину. Вона наголосила, що цей чоловік обіцяв допомогу з дитиною, взяти на себе всі витрати, але згодом відмовився від своїх слів. Суд визначив прохання жінки як «не суттєве», тому свідків на засідання суду не викликали (Державний архів Житомирської області, ф. 24, оп. 15, спр. 852, арк. 17). Чоловікам не загрожував осуд за позашлюбні стосунки, навіть більше, вони могли не визнавати своїх дітей, апелюючи на розпусну поведінку дівчини. Аби вберегти від громадських докорів себе та родину, дівчата змушені були приховувати свою вагітність та таємно народжувати, однак через недосвідченість та відсутність допомоги, пологи часто закінчувалися смертю дитини.

Водночас навіть факт узаконення стосунків через шлюб, укладений після настання вагітності, не усував повністю негативного ставлення з боку суспільства. Так, Феодосія Кучеренко завагітніла до шлюбу, однак народжувала вже заміжною, при цьому намагалася приховати свою вагітність та пологи. Після народження живої дитини, вона залишила її без відповідної післяпологової допомоги у небезпеці, поруч з свійськими тваринами, через що та загинула (Державний архів Житомирської області, ф. 24, оп. 15, спр. 464, арк. 2-2зв). Можна констатувати, що установка на дітонародження виключно у шлюбі, не узгоджувалася з позашлюбними стосунками, їх наявність викликала засудження.

Позашлюбні стосунки не були проблемою виключно молодих дівчат «на виданні». Схильність до неунормованого статевого життя серед самотнього жіноцтва (солдаток і вдів) відзначають як В. Маслійчук (Маслійчук, 2008, с. 37, 38), так і дослідниця ранньомодерного періоду Лівобережної України О. Бороденко. Зокрема, до категорій самотніх жінок історикиня відносить: вдів, солдаток, незаміжніх та жінок з невизначеним сімейним статусом (Бороденко, 2020, с. 434). До останньої категорії як правило, належали жінки, які були де-факто вдовами, але не могли довести смерть свого чоловіка, зниклого безвісті. До цієї ж категорії О. Бороденко відносить жінок-найминок, які походили з різних населених пунктів і їх сімейних статус було важко визначити, та жінок, чиї чоловіки довгий час перебували на заробітках, та втратили зв'язок з родиною (Бороденко, 2020, с. 97). Яскравим прикладом жінки з невизначеним сімейним статусом є справа 1897 р. міщанки Доротеї Дворецької (23 роки), звинуваченої у дітозгубництві. Уродженка м. Ушомир Житомирського повіту, Доротея наймитувала у різних містах Волинської губернії. Так, у 1896 р. проживала в с. Смільчине Новоград-Волинського повіту, де мала інтимний зв'язок з Іваном Журавським, від якого в результаті завагітніла. Ймовірно через відмову чоловіка одружуватися і забезпечувати дитину, вона вирушила на службу до с. Стара Рудня. У травні 1897 р., напередодні пологів, жінка

влаштувалася кухаркою в слободі Задирб'я Словечанської волості Овруцького повіту, в садибі Гулевича. Попри скарги на погане самопочуття, вона не повідомила нікого про свій стан, та приховала народження дитини. Зрозуміло, що активна міграційна поведінка, яка відображена у цьому прикладі, робить фіксування сімейного стану жінки практично неможливим, особливо, якщо вона сама намагалася його приховати. До того ж, постійні переміщення можуть свідчити саме про бажання приховати позашлюбну вагітність, уникнути осуду своєї громади, та безкарно позбутися небажаної дитини, переїхавши на нове місце.

У позашлюбних стосунках часто підозрювали вдів, оскільки, як зазначає дослідник інтимного життя ранньомодерного польського села Т. Вісліч, вибір шлюбного партнера для вдів був обмежений в часі, адже довго господарювати без чоловіка було важко. В особливо скрутному становищі опинялися вдови без дорослих синів. Перебуваючи у вдівстві декілька років, жінки фактично втрачали шанс на повторне одруження. Навіть у випадку, коли вдова вагітніла від неодруженого чоловіка, її шанси змусити його одружитися були значно меншими, ніж у молодій дівчини (Вісліч, 2024, с. 78, 79). У модерний період вдів і надалі вважали соціально-неповноцінними особами та розглядали їх статус як девіацію, відносно тогочасних соціокультурних норм.

Розглядаючи становище вдів у традиційному українському суспільстві, О. Кісь приходить до висновку, що статус вдови суперечив принципам патріархального суспільства, оскільки смерть чоловіка спричиняла зміни в їх правовому та матеріальному становищі. Жінки переймали традиційно чоловічі обов'язки головування в сім'ї, могли розпоряджатися майном, самостійно господарювати тощо (Кісь, 2012, с. 227). В дійсності вдови зіштовхувалися з господарськими труднощами, та змушені були наймати для виконання важких робіт чоловіків, з якими згодом могли мати інтимні стосунки. До прикладу, 35-річна селянка Марія Шостак (Кац) у 1897 р. постала перед судом присяжних Житомирського окружного суду у справі дітозгубництва. Чоловік підсудної помер 5 років тому, від шлюбу у неї залишився 9-річний син та донька, яка проживала разом зі своїм чоловіком. Жінка завагітніла внаслідок позашлюбних стосунків, які не призвели до бажаного одруження, однак стали причиною смерті незаконародженої дитини (Державний архів Житомирської області, ф. 24, оп. 15, спр. 920, арк. 3). Мотивація поведінки вдів різнилася від прагнень молодих дівчат, які ще ніколи не були у шлюбі та не мали досвіду пологів, тому це наштовхує на висновки, що суспільний осуд у таких випадках мав менший вплив, порівняно з матеріальними перспективами, які визначали мотиви дітозгубництва.

На відносну інтимну свободу жінок також впливала тривала відсутність чоловіка на заробітках чи на службі. Так, у 1916 р.

Житомирський окружний суд розглядав справу 42-річної селянки Парасковії Загребельної за приховування народження мертвої дитини. З матеріалів справи відомо, що чоловік підсудної 3 роки тому емігрував до Північної Америки на заробітки та припинив підтримувати зв'язок з дружиною (Державний архів Житомирської області, ф. 24, оп. 16, спр. 2382, арк. 2). Формально жінка залишалася одруженою та не могла подати на розлучення, оскільки така практика була вкрай рідкісною у модерний період. Перелюб у її випадку, став причиною дітозгубництва, зокрема, смерть новонародженої дитини настала від крововиливу, внаслідок стрімких або вертикальних пологів, що без сторонньої допомоги є досить травматичними для дитини (Державний архів Житомирської області, ф. 24, оп. 16, спр. 2382, арк. 2).

Аналіз архівних справ засвідчує, що у випадках тривалої відсутності чоловіків, їхні дружини нерідко вступали в позашлюбні стосунки. Водночас сам чоловік, часто не повертаючись у родину, міг знову одружитися, без осуду з боку громади. Натомість жінка залишалася юридично та морально обмеженою у можливості реалізації особистого життя. Подвійні стандарти у ставленні до подружньої зради позбавляла жінку соціальної підтримки й робила її особливо вразливою.

На підтвердження нашої тези про поширеність позашлюбних стосунків, ми звернулися до офіційної статистики. На прикладі зібраного статистичного матеріалу, щодо кількості незакононароджених дітей в українських губерніях Російської імперії визначено, що позашлюбна народжуваність регіону Правобережної України, в порівнянні з іншими українськими, лише в окремих випадках перевищувала його. Водночас, в українських губерніях проблема незакононароджених дітей була меншою, порівняно із загальноімперським рівнем. Варто враховувати, що оцінити дійсну ситуацію щодо позашлюбної народжуваності фактично неможливо, адже не кожна позашлюбна вагітність завершувалася народженням живої дитини.

До прикладу, у 1890 р. загалом у Російській імперії частка позашлюбних дітей склала 2,6%, тоді як у Харківській губернії – 1,9%, Катеринославській – 1,6%, Полтавська – 2,4% (Рух населення в Європейській Росії, 1890). При цьому збільшення кількості позашлюбних дітей фіксується в губерніях з вищим рівнем урбанізації. Так, протягом 1885-1910 рр. кількість позашлюбних дітей у Київській губернії стабільно перевищували показники інших українських губерній, в тому числі і Правобережжя. Варто зауважити, що найнижчі показники позашлюбних народжень на Правобережжі, у зазначений період, показувала Волинська губернія. Можна припустити, що у Волинській губернії зберігався сильніший вплив громади, яка регулювала шлюбно-сімейну поведінку жінок. До того ж, переважання сільського господарства в економіці

регіону, сприяло збереженню традиційних форм сім'ї, де шлюб сприймався як економічна опора для ведення господарства. Натомість Київська губернія була більш економічно розвинена та урбанізована, а у міських умовах контроль з боку громади послаблювався. Відносна анонімність та свобода дій збільшувала можливості для приховування наслідків позашлюбних відносин.

Таблиця 1. Відсоткове співвідношення (%) кількості незакононароджених дітей (Н) до загальної кількості новонароджених дітей в українських губерніях Правобережної України 1885-1910 рр. (Підраховано за: Рух населення в Європейській Росії, 1890; Рух населення в Європейській Росії, 1895; Рух населення в Європейській Росії, 1899; Рух населення в Європейській Росії, 1906; Рух населення в Європейській Росії, 1914).

Рік	Волинська губернія		Київська губернія		Подільська губернія	
	Н	%	Н	%	Н	%
1885	1850	1,69	4550	2,99	2597	2,17
1890	2148	1,77	5108	3,25	2572	2,13
1896	2626	1,88	5582	3,23	2691	1,99
1900	2698	1,82	6036	3,46	2889	2,03
1905	2662	1,88	8191	4,74	2763	2,01
1910	3324	2,18	6721	3,86	3092	2,16

Таким чином, спираючись на кількісні дані народження позашлюбних дітей, можна визначити, що позашлюбні стосунки не були настільки заборонені, а у випадку молоді навіть нормалізувалися суспільством, поки вони не ставали очевидними на пізніх термінах вагітності. Однак, не всі жінки наважувалися на народження дитини поза шлюбом, значна їх частина намагалася приховувати вагітність та пологи, нехтуючи своїм станом, наражаючи на небезпеку власне життя та життя дитини, що можна визначити основною причиною поширення дітозгубництва в модерних період.

Окрім дітозгубництва, проявами девіантної поведінки, пов'язаної з позашлюбною сексуальністю жінок, стало поширення практик абортів, дітовбивство та залишення дітей, що потребує окремої уваги та доповнює загальне уявлення про масштаби проблеми позашлюбних стосунків.

Дітозгубництво іноді порівнюють з відтермінованим абортom (Маслійчук, 2008), адже спроби позбутися позашлюбної дитини, якщо жінка усвідомлювала свій стан, розпочиналися на ранніх термінах. Жінка, яка приховувала свій стан, продовжувала виконувати роботу на рівні з іншими членами родини, що зумовлювало випадки викиднів на ранніх термінах та передчасних пологів на пізніх. Штучне переривання вагітності вважалося найважчим гріхом, але як і у випадку з дітозгубництвом, поки про злочин не ставало відомо, громада закривала очі на побутування різних способів позбутися небажаної вагітності. Самотні жінки наважувалися на «вигнання плоду» з метою приховати вагітність, уникнути осуду та пов'язаних з народженням позашлюбної дитини наслідків. Одружені жінки вдавалися до абортu не тільки через прагнення приховати стосунки поза шлюбom, але й часто з огляду на небажання мати більше дітей, уникнення обов'язків, пов'язаних із вихованням, а іноді – через страх перед самими пологами (Кругляк, 2021, с. 33).

На ранніх термінах намагалися спричинити викидень шляхом перетягування живота рядном, мотузками, м'яли його, стрибали з висоти, підіймали важкі речі. Практикували вживання різних відварів материнки, вишневої кори, барвінку, шафрану, гречаної полови, лушпиння цибулі; настоянки із суміші пороху, селітри, ртуті, сірки, міцної горілки. Існували і особливо небезпечні методи «викручування» плоду веретеном, що у більшості випадках загрожувало жінці смертю через кровотечу (Ігнатенко, 2023, с. 138). На думку І. Ігнатенко, жінки запобігали вагітності та вдавалися до абортів рідко і лише у крайніх випадках; це була не загальна практика, а винятки (Ігнатенко, 2023, с. 141). Та все ж, випадки «вигнання плоду» можна зустріти у судовій практиці. Так, 1913 р. Житомирський окружний суд виносив вирок селянці Анні Мельничук за вчинений аборт, за який вона до того ж заплатила 20 рублів. Згідно імперського законодавства, покарання за злочин «вигнання плоду» передбачало позбавлення всіх прав власності та заслання до Сибіру (Державний архів Житомирської області, ф. 24 оп. 16 спр. 1844, арк. 6-6зв). Стверджувати про поширеність абортів у практиках українського традиційного суспільства вкрай важко, оскільки довести, що переривання вагітності сталося за прямого втручання жінки, практично неможливо. Викидень, особливо на ранніх термінах, не був винятковим явищем, навіть навпаки, важка фізична праця, погані санітарно-гігієнічні умови часто призводили до передчасного переривання вагітності. Якщо не вдалося здійснити аборт побутовими методами, методом абортування на пізніх термінах вагітності ставала фізична праця.

У народній свідомості було закріплено уявлення про аморальність абортів, а саме активних дій (звернення до знахарок, повитух, використання різних трав). Проте надмірна фізична робота по господарству

до них не відносилася, тому жінки могли зловживати таким методом, щоб викликати передчасні пологи. Так, у 1918 р. окружний суд розглядав справу селянки Василини Наголюк (18 років) звинувачену у приховування тіла мертвонародженої дитини від сорому та страху. З показів Василини ми дізнаємося, що вона мала інтимний зв'язок з Леонієм Фацуком, якого забрали до армії. Її мати помітила вагітність доньки, однак навіть не говорила з нею на цю тему. Дівчина не змогла визначити, коли саме завагітніла, але пригадала, що вперше відчула рух дитини в утробі наприкінці червня на свято Петра і Павла, тому можна припустити, що народила вона на доволі пізньому терміні. Власне пологи були викликані важкою роботою – мати наказала дівчині принести 8 мішків картоплі. З її свідчень, вона не відчула наближення пологів, лише підняла мішок висотою вище пояса «і з мене випала дитина», а опісля повернулася до роботи (Державний архів Житомирської області, ф. 24, оп. 16, спр. 2454, арк. 4-4зв, 43зв, 45). Зізнатися про народження дитини Василина була змушена під тиском матері, після того як до неї прийшов сусід Іван Тишук, який також помічав вагітність дівчини та звинуватив її дочку у дітовбивстві. Суд присяжних визнав Василину Наголюк винною та визначив покарання у вигляді арешту та перебування у поліцейську відділку на 3 дні (Державний архів Житомирської області, ф. 24, оп. 16, спр. 2454, арк. 43).

Показово, що у цій справі фігурує старша подруга 22-річна Парасковія Корнійчук, яка з власного досвіду навчила підсудну як приховати мертве тіло. Парасковія розповіла, що потрібно викопати у хаті яму, покласти туди труп немовля та засипати його глиною, а кров – піском, або краще відвезти в чуже село і там підкинути (Державний архів Житомирської області, ф. 24, оп. 16, спр. 2454, арк. 45зв-46). Того ж року у суді розглядалася подібна справа Пелагії Довголюк, яка підняла мішок з житом, що викликало пологи та смерть дитини (Державний архів Житомирської області, ф. 24, оп. 16, спр. 2453, арк. 13). Описані приклади виглядають як цілком усвідомлена дія, яка до того ж підтримувалася з боку її матері та старшої подруги. Хоча цих жінок і судили за приховування народження мертвої дитини, схожість обставин нашттовує на думку, що фізична робота стала одним з абортивних методів, про який дівчина могла дізнатися від старших подружок або ж від матері. Такий спосіб позбутися дитини виглядав цілком випадковим, враховуючи велику кількість господарської роботи у сільській місцевості, однак малоймовірно, що жінки не усвідомлювали наслідки надмірних фізичних навантажень.

На дітозгубництво жінок також штовхало упереджене ставлення щодо самотніх матерів під час найму на роботу. Якщо селянок більше хвилював осуд громади та набуття статусу покритки, то для містянок, дитина, ще й означала труднощі у пошуку роботи. Окрім поширення дітозгубництва, з

другої половини XIX ст. стрімко збільшується кількість покинутих дітей та дітовбивства. До прикладу, у вересневому випуску газети «Киянин» 1883 р. з'явилася стаття про «звірське вбивство» немовляти жіночої статі з ознаками насильницької смерті. У вбивстві зізналася мати дитини – селянка radoмишльського повіту Ольга Радчукова. Жінка розповіла, що прибула до Києва в пошуках роботи, однак з дитиною її ніхто не прийняв, тому «вимушена тяжким становищем» вирішила покінчити з дитиною (Киянин, 1883, с. 2). Спосіб вчинення злочину та його мотиви в даному випадку абсолютно нівелюють материнські почуття. Якщо у випадках дітозгубництва ми говоримо про новонароджених дітей, про нестійкість психіки породіль та слабкий емоційний зв'язок між матір'ю та дитиною, то на прикладах дітовбивства простежується, що дитина, яка стала тягарем для самотньої матері, підштовхувала її на відчайдушні кроки.

Також в містах самотні матері нерідко користувалися особливими послугами, що передбачали кримінальну відповідальність за ст. 1513 та 1515 Уложения про покарання кримінальні та виправні, тобто у випадках залишення немовлят до 3 років в небезпеці, в тих місцях, де їх можуть не знайти інші, зокрема покаранню підлягають і ті, хто підкинув дитину зі згоди та бажання батьків. Так, 7 вересня 1883 р. Київський окружний суд розглядав справу дочки священника Пелагії Радзиловської (38 років). Відповідно до судової справи, у червні 1882 р. в провулку з Миколаївської вулиці до Аскольдової гори в м. Київ місцева жителька знайшла дитину, близько семи днів від народження. Радзиловська дійсно підтвердила, що залишила дитину в тому місці, і що зробила вона це за проханням невідомої жінки. Також вона визнала, що це не перший подібний випадок, оскільки вона надавала подібні послуги євреям. За плату 1-2 рублі за кожну дитину, жінка таким чином підкинула дев'ять новонароджених дітей. Присяжні засідателі визнали Радзиловську винною, але визначили, що вона заслуговує на поблажливість за співпрацю з судом і винесли вирок про заслання в Тобольську губернію (Киянин, 1883, с. 2). Вирок так і не був виконаний, оскільки проти жінки були відкриті судові справи в аналогічних злочинах. Відповідно, можемо зробити висновки, що наприкінці XIX ст. масштаби, з якими самотні жінки намагалися позбутися новонароджених дітей, призводять до виникнення окремого оплачуваного ремесла. Звичайно, що така практика набула більшого поширення саме в містах, оскільки там, з більшою вірогідністю, можна було зберегти анонімність.

Висновки. Отже, можемо підсумувати, що позашлюбні стосунки та народження дітей поза шлюбом здавна вважалося соціальною девіацією. Соціальний контроль над жіночою сексуальністю в селянському середовищі здійснювався громадою, яка не допускала жінок із позашлюбними дітьми до активної участі в суспільному житті. Основними

інструментами такого контролю були сором, страх, відчуження та маргіналізація. Водночас, міське середовище давало більше можливостей для уникнення соціального контролю, але визначало можливості працевлаштування. Відповідно, у місті переважали практики дітовбивства та підкидання дітей, тоді як в селі – дітозгубництво.

В українському традиційному суспільстві модерного періоду позашлюбна сексуальність не була абсолютно заборонена та перебувала під впливом подвійної моралі: існували певні форми толерування зібрань молоді (зокрема, на вечорницях), але народження дітей мало відбуватися лише у шлюбі. Найпоширенішими причинами вступу жінок у позашлюбні інтимні стосунки були обіцянки чоловіків одружитися, а також прагнення самих жінок підвищити шанси на одруження та покращити своє матеріальне становище, однак після настання вагітності чоловіки часто відмовлялися від відповідальності. Так, у випадку настання вагітності, жінка поставала перед складним вибором: приховувати вагітність або ж прийняти всі можливі наслідки позашлюбного материнства. Найбільш вразливими категоріями жіноцтва виявилися молоді дівчата, вдови, солдатки, формально одружені жінки, які під впливом страху та сорому перед громадою приховували свою вагітність, не зверталися по допомогу під час пологів, що призвело до поширення дітозгубництва.

Крім цього, у межах загального комплексу реакцій на позашлюбну поведінку жінок, дітозгубництво постає як одна з форм приховування небажаного материнства, поряд з абортами, дітовбивствами та залишенням новонароджених. Практики «вигнання плоду», що мали характер як активних дій (використання трав, фізичне навантаження, механічне втручання), так і пасивної бездіяльності (відмова від догляду за дитиною після пологів), часто здійснювалися на тлі збереження зовнішньої моральності. Вони нерідко мали прихований характер і сприймалися як «випадкові» наслідки важкої праці. Особливо трагічними формами реакцій на позашлюбне материнство були дітовбивство, яке на відміну від дітозгубництва, було свідомим, часто з жорстокими деталями вчинення злочину. Ще однією поширеною практикою стало залишення дітей – підкидання немовлят у громадських місцях, монастирях, біля церков чи просто на вулиці. У містах, де анонімність була більш досяжною, з'являлися навіть «послуги» з підкидання дітей за винагороду, що свідчить про перетворення цієї практики на напівлегальне кримінальне ремесло.

Таким чином, усі форми девіантної поведінки, спрямованої проти життя дитини, свідчать, що позашлюбні стосунки не були рідкісним явищем у модерному українському суспільстві, проте суворі моральні приписи змушували жінок приховувати наслідки такої інтимної свободи ціною дитячого життя.

Подяка. Висловлюю вдячність членам редакційної колегії журналу та рецензентам за конструктивні зауваження, побажання та консультації, надані під час підготовки статті до друку

Фінансування. Автор не отримував фінансової підтримки для проведення дослідження та публікації цієї статті.

Джерела та література

Бороденко, О. (2020). Шлюб і родина православного населення Лівобережної України другої половини XVIII – першої половини XIX століть: соціально-демографічний аспект: монографія. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 622 с.

Вісіліч, Т. (2024). Любощі. Шлюб та сексуальне життя селян Речі Посполитої XVII–XVIII століть. Львів: Локальна історія, 376 с.

Демчук, С. (2023). Доба постів і карнавалів. Як жили, пили і кохалися у середньовіччі. Київ: Віхола, 336 с.

Дітовбивство (1885). *Киянин*, 247, с. 2 [російською мовою].

Державний архів Житомирської області, ф.24, оп.15, спр. 464, 86 арк.

Державний архів Житомирської області, ф.24, оп.15, спр. 852, 56 арк.

Державний архів Житомирської області, ф.24, оп.15, спр. 885, 47 арк.

Державний архів Житомирської області, ф.24, оп.15, спр. 920, 52 арк.

Державний архів Житомирської області, ф.24, оп.16, спр. 1844, 69 арк.

Державний архів Житомирської області, ф.24, оп.16, спр.2382, 32 арк.

Державний архів Житомирської області, ф.24, оп.16, спр. 2453, 71 арк.

Державний архів Житомирської області, ф.24, оп.16, спр. 2454, 58 арк.

Звірське вбивство (1883). *Киянин*, 196, с. 2 [російською мовою].

Ігнатенко, І. (2023). Тіло, секс, шлюб. Історія інтимних стосунків в українських традиціях. Київ: Віхола, 256 с.

Кісь, О. (2012). Жінка в традиційній українській культурі (друга половина XIX - початок XX ст.). Львів : НАН України. Ін-т народознавства, 287 с.

Кругляк, М. (2021). Аборти в підросійській Україні в XIX – початку XX ст.: модернізація vs традиційна культура. *Вісник Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”. Політологія. Соціологія. Право*, 1(35), 30-35.

Левицький, О. (1889). Нариси стародавнього побуту Волині та України. *Київська старовина*, 27(11), 350-368 [російською мовою].

Маркевич, А. (1884). Міри проти вечорниць і кулачних боїв в Малоросії. *Київська старовина*, 10(9), 177-180 [російською мовою].

Рух населення в Європейській Росії. Статистичні таблиці за 1885 рік. Санкт-Петербург: Центр. стат. ком. М-ва внутр. справ, 1890. 211 с. [російською мовою].

Рух населення в Європейській Росії. Статистичні таблиці за 1890 рік. Санкт-Петербург: Центр. стат. ком. М-ва внутр. справ, 1895. 211 с. [російською мовою].

Рух населення в Європейській Росії. Статистичні таблиці за 1896 рік. Санкт-Петербург: Центр. стат. ком. М-ва внутр. справ, 1899. 211 с. [російською мовою].

Рух населення в Європейській Росії. Статистичні таблиці за 1900 рік. Санкт-Петербург: Центр. стат. ком. М-ва внутр. справ, 1906. 211 с. [російською мовою].

Рух населення в Європейській Росії. Статистичні таблиці за 1905 рік. Санкт-Петербург: Центр. стат. ком. М-ва внутр. справ, 1914. 251 с. [російською мовою].

Рух населення в Європейській Росії. Статистичні таблиці за 1910 рік. Санкт-Петербург: Центр. стат. ком. М-ва внутр. справ, 1916. 251 с. [російською мовою].

Судова хроніка (1883). *Киянин*, 195, с. 2 [російською мовою].

Уложення про покарання кримінальні та виправні (1885). Санкт-Петербург: Типографія М. М. Стасюлевича, 717 с. [російською мовою].

Ястребов, В. (1896). Нові дані про союзи неодруженої молоді на півдні Росії. *Київська старовина*, 55(10), 110-128 [російською мовою].

Obladen, M. (2016). From Crime to Disease: Laws on Infanticide in the Modern Era. *Neonatology*, 3(109), 170-176.

References

Borodenko, O. (2020). Shliub i rodyna pravoslavnoho naselennia Livoberezhnoi Ukrainy druhoi polovyny XVIII – pershoi polovyny XIX stolittia: Sotsialno-demografichniy aspekt: Monohrafiia. Odesa: Vydavnychiy dim "Helvytyka", 622 s.

Demchuk, S. (2023). Doba postiv i karnavaliv. Yak zhyly, pyly i kokhalsia u seredniovichchi. Kyiv: Vikhola, 336 s.

Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti, f. 24, op. 15, spr. 464, 86 ark.

Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti, f. 24, op. 15, spr. 852, 56 ark.

Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti, f. 24, op. 15, spr. 885, 47 ark.

Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti, f. 24, op. 15, spr. 920, 52 ark.

Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti, f. 24, op. 16, spr. 1844, 69 ark.

Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti, f. 24, op. 16, spr. 2382, 32 ark.

Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti, f. 24, op. 16, spr. 2453, 71 ark.

Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti, f. 24, op. 16, spr. 2454, 58 ark.

Ditovbyvstvo (1885). *Kyianyn*, 247, p. 2 [in russian].

Ihnatenko, I. (2023). Tilo, seks, shliub. Istoriia intymnykh stosunkiv v ukrainskykh tradytsiiakh. Kyiv: Vikhola, 256 s.

Kis, O. (2012). Zhinka v tradytsiinii ukrainskii kulturi (druha polovyna KhKh - pochatok KhKh st.). Lviv: NAN Ukrainy. In-t narodoznavstva, 287 s.

Kruhliak, M. (2021). Aborty v pidrosiis'kii Ukraini v XIX – pochatku XX st.: modernizatsiia vs tradytsiina kultura. *Visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu Ukrainy "Kyiv's'kyi politekhnichniy instytut"*. Politohiia. Sotsiolohiia. Pravo, 1(35), 30–35.

Levytskyi, O. (1889). *Narysy starodavnoho pobutu Volyni ta Ukrainy*. Kyivska starovyna, 27(11), 350–368. [in russian].

Markevych, A. (1884). *Miry proty vechomyts' i kulachnykh boiv v Malorossii*. Kyivska starovyna, 10(9), 177–180. [in russian].

Masliichuk, V. (2008). *Ditozghubnytstvo na Livoberezhnii ta Slobidskii Ukraini u druhii polovyni XVIII st.* Kharkiv: Kharkivskiy pryvatnyi muzei miskoi sadyby, 128 s.

Obladen, M. (2016). From Crime to Disease: Laws on Infanticide in the Modern Era. *Neonatology*, 3(109), 170-176.

Rukh naselennia v Yevropeiskii Rosii. Statystychni tablytsi za 1885 rik. Sankt-Peterburh : Tsentr. stat. kom. M-va vnutr. sprav, 1890. 211 s. [in russian].

Rukh naselennia v Yevropeiskii Rosii. Statystychni tablytsi za 1890 rik. Sankt-Peterburh : Tsentr. stat. kom. M-va vnutr. sprav, 1895. 211 s. [in russian].

Rukh naselennia v Yevropeiskii Rosii. Statystychni tablytsi za 1896 rik. Sankt-Peterburh : Tsentr. stat. kom. M-va vnutr. sprav, 1899. 211 s. [in russian].

Rukh naselennia v Yevropeiskii Rosii. Statystychni tablytsi za 1900 rik. Sankt-Peterburh : Tsentr. stat. kom. M-va vnutr. sprav, 1906. 211 s. [in russian].

Rukh naselennia v Yevropeiskii Rosii. Statystychni tablytsi za 1905 rik. Sankt-Peterburh : Tsentr. stat. kom. M-va vnutr. sprav, 1914. 251 s. [in russian].

Rukh naselennia v Yevropeiskii Rosii. Statystychni tablytsi za 1910 rik. Sankt-Peterburh : Tsentr. stat. kom. M-va vnutr. sprav, 1916. 251 s. [in russian].

Sudova khronika (1883). Kyianyn, 195, s. 2. [in russian].

Ulozhennia pro pokarannia kryminal'ni ta vypravni (1885). Sankt-Peterburg: Typohrafiia M. M. Stasiulevycha. 717 s. [in russian].

Vislich, T. (2024). Liuboshchi. Shliub ta seksualne zhyttia selian Rechi Pospolytoi XVII–XVIII stolittiv. Lviv: Lokalna istoriia, 376 s.

Yastrebov, V. (1896). Novi dani pro soiuz neodruzhenoi molodi na pivdni Rosii. Kyivska starovyina, 55(10), 110–128. [in russian].

Chernolichov S., INFANTICIDE AS A CONSEQUENCE OF NON-MARITAL RELATIONSHIPS IN UKRAINIAN TRADITIONAL SOCIETY OF THE LATE NINETEENTH - EARLY TWENTIETH CENTURIES (ON THE EXAMPLE OF RIGHT-BANK UKRAINE)

Abstract

The aim of the article is to study the phenomenon of infanticide as a consequence of non-marital relationships focused on reshaping the public perception of illegitimate motherhood and identifying the causes of women's behaviour deviant forms prevalence against the life of an unwanted child. **The research methodology** is based on the methods of social history, women's studies, and the history of everyday life which allows us to highlight the peculiarities of the problem under study. **The scientific novelty** is conditioned by the fact that identifying the relation between the phenomenon of infanticide and the consequences of non-marital relationships in the context of the regional peculiarities of Right-Bank Ukraine in the nineteenth century, as well as in the introduction of previously unpublished sources into scientific use. **Conclusions.** Non-marital relationships were not absolutely prohibited in Ukrainian traditional society and were influenced by a double morality: there were certain forms of tolerance for gatherings of young people (in particular, at parties), but children had to be born into presumed valid marital relationships. The most common reasons for women to have non-marital intimate relationships were men's promises of marriage and women's desire to improve their chances of marriage and financial status. However, men often abdicated responsibility after pregnancy. The most vulnerable categories of women were young girls, widows, female soldiers and formally married women who hid their pregnancies under the influence of fear and shame in the community, and did not ask for help during childbirth, which led to the spread of infanticide. Besides, infanticide appears as one of the forms of hiding unwanted motherhood along with abortion, infanticide and abandonment of newborns. Thus, all forms of deviant behaviour against the life of a child

show that non-marital relationships were not uncommon in modern Ukrainian society, but strict moral codes forced women to hide the consequences of such intimate freedom at the cost of their children's lives.

Key words: *infanticide, filicide, public control, woman, modern period, illegitimate children, illegitimate motherhood, Right-Bank Ukraine, Zhytomyr District Court, Volyn Guberniia.*

Czernolichow S. DZIECIÓBÓJSTWO JAKO KONSEKWENCJA STOSUNKÓW POZAMAŁŻEŃSKICH W TRADYCYJNYM SPOŁECZEŃSTWIE UKRAIŃSKIM DRUGIEJ POŁOWY XIX – POCZĄTKU XX WIEKU (NA PRZYKŁADZIE UKRAINY PRAWOBRZEŻNEJ)

Streszczenie

Celem pracy jest zbadanie zjawiska zabójstw dzieci w wyniku związków pozamałżeńskich; które jest odtworzeniem społecznego postrzegania macierzyństwa pozamałżeńskiego oraz wskazanie przyczyn rozpowszechnienia się odbiegających od normy zachowań kobiecych, które prowadzą do śmierci niechcianego dziecka. Aktualność naukowa polega na tym, że został ustalony związek pomiędzy zjawiskiem dzieciobójstwa a konsekwencjami stosunków pozamałżeńskich w kontekście cech regionalnych Ukrainy Prawobrzeżnej XIX wieku, a także na tym, że do obiegu naukowego zostały wprowadzone źródła wcześniej niepublikowane. Wnioski. Stosunki pozamałżeńskie nie były absolutnie zakazane w tradycyjnym społeczeństwie ukraińskim i znajdowały się pod wpływem podwójnej moralności: istniały pewne formy tolerancji dla zgromadzeń młodych ludzi (zwłaszcza na pierzaczkach (ukr. вечорниці), ale narodziny dzieci miały odbywać się tylko w małżeństwie. Najczęściej kobiety wchodziły w pozamałżeńskie relacje intymne dlatego, że mężczyźni obiecali ożenić się, ale były i pragnienie samych kobiet zwiększyć szanse na małżeństwo i poprawić swoją sytuację finansową. Jednak po zająsci w ciężę mężczyźni często odmawiali odpowiedzialności. Najbardziej bezbronnymi kategoriami kobiet okazały się młode dziewczęta, wdowy, żony rekrutów, formalnie zamężne kobiety, które pod wpływem strachu i wstydu przed społecznością ukrywały ciężę, nie szukały pomocy w czasie porodu, co doprowadzało do rozpowszechnienia się dzieciobójstwa. Dzieciobójstwo jest jedną z form ukrywania niechcianego macierzyństwa, obok aborcji oraz porzucania noworodków. Tak więc wszelkie przejawy zachowań dewiacyjnych skierowanych przeciwko życiu dziecka wskazują, że romanse pozamałżeńskie nie były rzadkim zjawiskiem w społeczeństwie ukraińskim, ale surowe nakazy moralne zmuszały kobiety do ukrywania konsekwencji tak intymnej swobody kosztem życia dzieci.

Wyrazy kluczowe: *dzieciobójstwo, kontrola hromady, kobieta, okres końca XIX – początku XX wieku, nieślubne dzieci, macierzyństwo pozamałżeńskie, Ukraina Prawobrzeżna, Żytomierski Sąd Rejonowy, gubernia wołyńska.*

Статтю надіслано до редколегії 27.04.2025 р.
Статтю рекомендовано до друку 20.05.2025 р.